

Mikonya György: Pedagógiai gondolatok a reformáció korából.

Luther Márton /1483-1546/

Luther szerteágazó és az élet sok más területére is hatást gyakorló munkásságából, jelen dolgozatban a nevelésre vonatkozó gondolatmenet felvázolására törekszem. Luther korában napirenden voltak a hosszadalmas, alaposan előkészített, színházaszerű körülmények között megrendezett viták, amelyek néha két-három hétig is elhúzódtak. A viták során többször szóba került a nevelés kérdése is, de többnyire csak a teológiai vita egyik alpontjaként.

Luther pedagógiai elképzelései szemléletesebben megnyilvánulnak, a Luther-Erasmus közötti ellentmondás fényében. A humanista Erasmus Istent az édesapához hasonlította, akin a még menni is alig tudó és most éppen elesett gyermekét ismét felemeli, a figyelmét egy vonzó célra irányítja, és addig segíti, amíg ezt a vonzó célt el nem éri. Ezzel szemben Luther szerint a keresztyén ember nem a nevelés gyümölcse, hanem egy új teremtmény, aki ahogyan egykor a világ, a Teremtő egy szavára lépett elő a semmiből. Ilyen értelemben szól Luther a nevelés tehetetlenségéről /die Ohnmacht der Erziehung/.

Isten emberrel szembeni bánásmódja feltételezi a jóságot és a szigort is. Istennek azért kell szigorúan bánnia az emberekkel, mert egyrészt csak így fegyelmezhetőek, másrészt pedig így szabadíthatók meg bűnösségüktől. Isten haragja nem tönkretenni, hanem gyógyítani akar, az Atya és nem az ellenség fenyítéséről, van szó. Isten haragja nem a gyűlölet, hanem a szeretet haragja, amelynek egy célja van, mindent elhárítani, ami a szívhez vezető utat elzárja.

Érdekes az is, hogy Erasmussal ellentétben, Luther a gyermek teljesítményének nem tulajdonít jelentőséget. A gyermek teljesítménye helyett, Luthernél az Atya és a gyermek közötti viszony kerül a figyelem középpontjába. Erasmusnál viszont minden azon múlik, hogy átadott "mű" befejezést nyerjen - azaz képszerűen kifejezve - a gyermek az Atya segítségével, akinek mindet köszönhet, elérje az almat. Luther nevelés alatt az ember Istenhez való viszonyának a vizsgálatát érti.

Luther alkotói energiáját a katolikus egyház dogmái ellen vetette be. Nézetei a nevelésről, csak ezen nagy munka "melléktermékei". A Nagy Kátében így fogalmazza meg a gondolatait:

"Az a gyermeknevelés igazi módja, hogy szépszerével és kedvvel szoktatjuk őket. Semmi jó sem származik ugyanis abból, amit bottal és veréssel kell kikényszerítenünk, mert ezzel a legjobb esetben is csak azt érzük el, hogy csak addig maradnak tisztességesek, amíg a bot a hátukat éri. A nevelésnek az a módja azonban szívbe gyökeredzik, mert így inkább félnek Istentől, mint a vesszőtől és a furkós bottól ... Mert ha gyermekeknek prédikálunk, akkor gügyögnünk is kell velük."

Luther nevelésről vallott nézetei közül a szoktatás jelentőségének a felismerése a meghatározó, hiszen ekkor a belső személyi ellenállás nélkül lehet tartós értékeket a személyiségbe beépíteni. Ez az a szál, ami még ma is sajátos jelleget ad a német nevelésnek. Sajátos Luther felfogása a tehetségről is. Úgy véli: az Úr azért adományoz nekünk szellemi javakat, hogy ezzel is arra tanítson bennünket, hogy jobban szolgáljuk őt, és jobban bízunk benne. Viszont éppen az ellenkezője történik. Ahelyett, hogy az "adakozóban" bízánk, az ő adományait saját művünknek tekintjük.

Az emberi természet romlottságát abban véli felfedezni, hogy ahelyett hogy azt mondanánk "Ó én ezt és ezt kaptam", így dicsekszünk "Én tettem ezt". Luther pregnáns kifejezéssel élve, helyreutasítja az elbizakodott embert "Isten együtt munkálkodónak és nem együttesen uralkodónak akar bennünket /Gott will uns als Mitarbeiter, nicht als Mitschöpfer haben.../.

A német iskolarendszer 1524-ben az alapítványok és a kolostorok megszűnése, valamint a diákok elmaradása miatt az összeomlás határán állt. Az oktatásügy hanyatlásában Luther az ördög művét látta. Az 1524-ben keletkezett, a tanácsos uraknak /an die Ratsherren/ szóló írásában, három alapindokot említ az iskoláztatás megújításával kapcsolatban:

- 1/ az ördög veszélyes támadásával szembeni ellenállás,
- 2/ a humanizmusban rejlő, Istentől adott lehetőség kihasználása,
- 3/ Isten parancsainak való engedelmesség.

Luther az iskolák állítását azzal indokolja, hogy bár a legjobbnak a tapasztalat útján való tanulást tartja, de mivel ez nagyon időigényes, ezt az utat le kell rövidíteni: azaz iskolákat kell állítani. A vallásos szellemű iskolában a tanár mindkét "Regiment" előírásaira ügyel, amennyiben a gyermeknek nemcsak a humanista szellemű tanterv világi tárgyait, hanem Isten ígétjét is hirdeti. És ha ez van a középpontban, akkor az iskola keresztyén. A világi tárgyak oktatása segítségével pedig váljon képessé a tanuló arra, hogy világi hivatásának feladatait felelősségteljes keresztyénként ellássa, azaz a világi hivatás teljesítését fogja fel Isten szolgálataként.

Luther a nevelést elsősorban a szülők feladatának tartotta.

A szülőknek tudniuk kell, hogy Istennek, a világnak, önmaguknak és gyermekeiknek nem emelhetnek szebb művet, minthogy a gyermekeiket szépen felnevelik. A gyermek számára a nevelés, s ezen belül a keresztyén nevelés a családban kezdődik. "Minden családapa püspök a házában" I^o-mondta Luther. A családapa a Luther által erre a célra irt Kis Káté alapján, annak kikérdezésével, magyarázásával irányította a helyes útra házanépét. A szülők a, leginkább az istenfélő, becsületes és munkaszerető gyermekek felnevelésével juthatnak el az örök üdvösséghez, hiszen a házasság célja a gyermek, mivel Isten parancsolja a szaporodást. A legsúlyosabb bűn a gyermek elhanyagolása.

Luther ezen tézisének alátámasztására egy régi közmondást idéz: "Non minus est negligere scholarem, quam corrumpere virginem" /Nem kisebb dolog egy iskolás gyermeket elhanyagolni, mint egy szüzet megrontani/.

Ha egy szülő nem képes a gyermekét helyes szellemben nevelni, akkor egy olyan nevelő felügyelete alá kell helyeznie, aki a közösségi és a vallásos életre felkészíti. A gyermek egy olyan zálog, akiről Istennek kell számot adnunk.

A jó nevelés fő biztosítéka a helyes fegyelmezés, ami ugyanolyan távol áll a kegyetlen szigorúságtól, mint a puha engedékenység. Nem igazi szülői szeretet az, amely mindent elnéz gyermekének, és nem téríti magzatát a helyes útra. A gyermeknek feltétlen tisztelettel kell viselkednie szüleiével szemben. A gyermek kötelességeiről Luther ezt írja:

"Kedves fiam, halld örömmel Isten igéjét, Édes szülőd tanácsait s jóra intését. Míg ifjú vagy, véd ezt szívedbe, Hogy boldog légy és juss a mennybe."

Luther saját iskolai vizitációira alapozva tapasztalhatta, hogy milyen nagy szükség lenne a tanítás rendezett összefoglalására, hiszen az iskolamesterek igen eltérő módon és tartalommal oktattak. Ennek az eredménye lett a Nagy és a Kis katekizmus megírása.

A felsőbbségnek /hatóságának/ szülő ajánlásában Luther már hangsúlyozta az állam közoktatásbeli szerepét is.

Az oktatás tartalmát tekintve Luther megmaradt a humanista ideálnál. Sürgette a héber, a görög és a latin nyelv tanítását, de nem annyira a klasszikus irodalom szépségei, hanem inkább a Biblia olvasása miatt, amihez az előbbi "szent nyelvek" feltétlenül szükségesek.

A héber nyelv ismerete az Ószövetséghez, a görög nyelv pedig az Újszövetséghez adja azt a hüvelyt, amelyben a szellem kése rejlik /die Scheide, darinnen das Messer des Geistes steckt/. Kevésnek tartotta, ha a tanulók csak nyelveket és történeteket tanulnak, kell, hogy zenével is foglalkozzanak.

A muzsika szépséges, csodás adománya Istennek és közel áll a teológiához. Az ifjúságot mintegy rá kell kapatni erre a tudományra, mert az emberek finomak és járatosak lesznek tőle."

Kifogásolta, hogy egyes diákok 20-30 évet ülnek Donat és Alexander könyvei felett, és mégsem tudnak semmit. A tanulók töltsenek 1-2 órát tanulással, a többit töltsék a szabadban, tanuljanak meg egy-egy kézműves foglalkozást is. Az oktatási rendszer legfőbb hibáit a képzetlen tanároknak és a rossz könyvekben látta /Mönchs und Sophistenbücher/.

Magát a tanítást Luther még döntően a hagyományos középkori módon látta el, nála a tartalom volt az alapvetően új. Hetente két néha három óra előadást tartott. A bibliai irat latin szövegét széles sorközzel kinyomatta, a zsoltárszöveg elé egy rövid summázatot írt és ő maga is dolgozott ezen a példányon. A sorok közé beírta az egyes szavak értelmét, a magyarázatokat. (5)

Ez lett a sorközi /interlineáris/ glossza. A széles margóra szó és értelemmagyarázatok kerültek, ez pedig a lapszéli vagy marginális glossza néven ismeretes. Használta még a scholionokat, amelyek egy adott szöveg bővebb, összefüggő magyarázatát jelentik. A collekta vagy commentum a kommentárokból vett szószerinti vagy tartalmi idézetek gyűjteménye, amelyeket diktálással tanít. (2)

Luther később szakított a középkori gyakorlattal és a glosszát és a scholiont nem elkülönítve, hanem összefüggően magyarázta.

A népnek viszont anyanyelven kell olvasnia a Bibliát. A Biblia lefordításával az egyszerű emberek számára is érthetővé tette Isten szándékait.

Luther az iskolát az egész egyház tartozékának gondolta el, amelynek az irányításában az egyházi és a világi rend is részt vesz. Hogy egy adott területen ez hogyan valósul meg, arra nincs előírás. Ennek lesz az eredménye az a sajátosság, hogy központi előírások hiányában minden iskola úgyszólván egy egyedi az adott településre jellemző egyéni arculatú lesz. Említést érdemel, hogy Luther szorgalmazta külön lányiskolák létesítését is, amelyek azután a reformáció terjedésével együtt rendre meg is alakultak.

Luther nem foglalkozott kifejezetten az oktatási módszerek kérdésével, hiszen ez saját bevallása szerint sem a szakterülete. Tett azonban a módszerekre vonatkozóan, figyelmet érdemlő általános megjegyzéseket. Az előzőekben már szó esett a szemléletességre való törekvésekről, mint az egyik legfontosabb didaktikai törekvésekről. A tudományokat és a hitet Luther szerint csak úgy lehet közel hozni a gyermekekhez, ha beleéljük magunkat a gyermek lelki világába, azt megértjük, felmérjük a gyermek szellemi színvonalát és a tanulásban nemcsak tudásanyagot, hanem örömet, játékot is nyújtunk.

Mint azt a Kis Káté - a laikusok Bibliája - is ékesen bizonyítja, Luther mestere az egyszerű, tömör, világos beszédnek, a dialektikának.

Erről a következőket írja: "A dialektika nagy tudomány: egyszerűen, tisztán és igazul beszél." (3)

"A dialektika megmutatja, hogyan kell a dolgokról tisztesen és helyesen beszélni, hogyan kell gondolkodni róluk, ... és hogyan kell megítélnünk és megbírálnunk őket." (4)

A rövidségre és a tömörségre való törekvés azonban nem mehet az alaposság rovására, minthogy a játékoság sem jelentheti a kellő alkalommal gyakorolt és a szükséges mértékű szigor elmaradását.

A nyelvtanulásnál Luther a gyakorlati hasznosságot, az idegen nyelven való megértést a grammatizáló tudás elé helyezi. Ebben saját tapasztalatai is megerősítik: "Inkább akkor tanultam héberül, amikor olvasás közben egy-egy kifejezést és mondást valamelyik másikkal összehasonlítottam, semmint amikor csak a grammatikát néztem." (5)

A történelem tanítása során Isten cselekedeteire kell irányítani a figyelmet. Fontos a retorika oktatása is, hogy a megtanultakat tovább is lehessen adni.

A tanulás hasznáról máig is érvényes és megfontolandó szavakat mond:

"A tapasztalat azt mutatja, hogy mindazok, akik nem tanultak, fölpanaszolják és megbánták, hogy lenézték a jó tudományokat... legalább írni, meg olvasni megtanulhattak volna".

Hivatkozások:

In. Mikonya György (1994.) Német hatások a magyar neveléstörténetben...
c. bölcsészdoktori disszertációban